ASPETTI TAL-LINGWAĠĠ LEOPARDJAN F'KARMENU VASSALLO

L-analisi ta' awtur tista' tistrieħ fuq impressjoniżmu li jwassal għal varjazzjoni sħiħa ta' fehmiet. Mill-qari "intellettwali", skond sensiela ta' ideat, tista' tissawwar fehma ġenerali li tkun xierqa u ta' siwi fiha nnifisha, għalkemm nieqsa mis-sies oġġettiv, empiriku. Awtur imsarraf f'ġemgħa ta' ideat ma jistax jitqies bħala xi ħadd distint minn kull ħassieb ieħor, u f'sens wiesa', għalhekk, ikun qiegħed jiddaħħal fil-kategorija universali tal-bnedmin bħala annimali li jaħsbu. Iżda awtur hu xi ħadd *ieħor*, hu persuna li tagħti verżjoni ta' esperjenza b'mod figurattiv u skond ħażna ta' kliem magħżul. Għalhekk l-istħarriġ ta' l-identità vera tiegħu hu l-istħarriġ tal-mezzi li jwasslu għal din l-istes identità.

Il-ħidma tal-ħsieb hi komuni għall-bnedmin kollha, u l-kitba hi komuni għall-kittieba kollha, letterarji u m'humiex. Is-sies li jiddetermina x-xeħta letterarja hu sies estetiku; is-sies li jiddetermina x-xeħta kontenutistika hu sies intellettwali. L-estetika, jekk milqugħa, u l-kontenut intellettwali, jekk mifhum, isawru flimkien sintesi li normalment "tinqasam" f'forma u f'materja. Madankollu r-riżultat hu wieħed. Mela l-istħarriġ tal-forma u l-istħarriġ tal-kontenut igħaddu, ftit jew wisq, mill-istess mogħdija. Hi l-mogħdija tal-kliem, meqjus bħala forma-kontenut, bħala esterjoriżżazzjoni waħda li ma tistax tinqasam jekk mhux mentalment.

Fl-analisi li ġejja, aspetti magħżula tal-lirika ta' Karmenu Vassallo, meħudin fid-dawl Leopardjan tagħhom, huma msarrfa fi kliem, b'mod li jgħibu l-preġudizzji barranin, jew sekondarji, li l-qarrej u l-kritiku jistgħu jiffurmaw mingħajr jedd quddiem test miktub li għandu jitqies biss bħala tali, bħala oġġett awtonomu magħmul biss mill-kliem. Imħabba li l-mezz waħdani li għandu kull kittieb hu l-kelma, din l-analisi trid tixħet dawl biss fuq il-kittieb bħala "kelliem", jiġifieri bħala moħħ li qiegħed jissarraf fi kliem. Min-naħa l-oħra, mħabba li awtur letterarju hu, fil-qofol tiegħu, ħallieq tal-metafori (jew moħħ li jressaq lejn xulxin żewġ naħiet imbiegħda ta' l-esperjenza empirika biex isib xebh immaġinattiv bejniethom), din l-analiżi ma tistax ma tispiċċax biex tkun ukoll, anzi fl-istess ħin, eżami tal-kontenut metaforiku.

F'dan il-każ l-identità ta' Karmenu Vassallo hi msarrfa f'damma ta' kliem tipiku, fi frażarju elementari li jressqu lejn Giacomo Leopardi, il-poeta li miegħu l-awtur Malti żvolġa taħdita ideali twila u li minnu xorob bosta elementi karatteristiċi. Il-pessimiżmu Leopardjan hawn

hu msoffi mill-bażi intellettwali tiegħu u meqjus fl-aspett letterarju tiegħu, jiġifieri fl-aspett verbali (għażla ta' lessiku tipiku u ta' ġabra ta' metafori fundamentali).[1]

Il-lingwa tan-niket

Fil-kontemplazzjoni tal-limitu jew ta' l-egħluq (ir-realtà negattiva) u fis-sublimazzjoni fantastika tiegħu (il-bidla tal-ħajja f'poeżija, it-tiġrib tal-bniedem imsarraf f'estetika), jistgħu jinstabu ż-żewġ naħiet l-iżjed imbiegħda minn xulxin ta' l-istess esperjenza. Fuq naħa waħda hemm l-awtobijografija, id-dokument tad-djarjista, u fuq in-naħa l-oħra hemm l-arti, id-djarju universali (it-tbatija tal-jien privat imfettħa fit-tbatija kożmika, ta' nisel sħiħ). Fil-qalba ta' din it-tiġriba msemmija hemm il-metafora tal-baħar, element naturali meqjus skond żewġ aspetti: il-baħar bħala dehra infinita li fiha r-ruħ ħerqana tfittex li tegħreq, u l-baħar bħala xbieha li tbiddel f'oġġett barrani, li jidher u jinħass, lill-qagħda ġewwenija.

Bħalma jiġri fil-każ ta' Leopardi, f'Vassallo wkoll hi ħaġa iebsa tagħżel bejn il-ħtieġa psikoloġika ta' l-għawma fonda fil-qiegħ ta' dak kollu li hu indeterminat u vag, u x-xewqa li din l-istess dehra tintuża bħala xbieha tal-qagħda ġewwenija. "La vastità della sensazione" Leopardjana hija interjuri, u tikxef il-kriżi, iżda l-ħruġ tagħha 'l barra mill-egħluq tal-kuxjenza jitbiddel f'esperjenza estatika. Flimkien ma' l-effett li tħalli fil-bniedem id-dehra tas-sema, Leopardi jdaħħal ukoll id-dehra tal-baħar "e d'ogni sorta d'immagine presa dalla navigazione ecc (...) Le idee relative al mare sono vaste, e piacevoli per questo motivo."[2]

L-esperjenza, għalhekk, hija fl-istess ħin konċentrazzjoni fuq il-jien imqalleb u fuq ix-xewqa li wieħed jintilef fi spazju mingħajr qisien u truf. Ir-romantiċiżmu hu għamla ta' mixja lejn l-irrazzjonali, lejn univers ieħor li hu lil hinn mill-forom li jaqgħu taħt is-sensi. Il-baħar hu element ewlieni biex iwassal it-tiġriba ġewwenija billi "jpinġiha" skond il-medda tiegħu li qatt ma tista' tiddaħħal fl-egħluq tal-ħarsa ta' l-individwu. Bħalma f'*L'Infinito* l-baħar huwa x-xbieha l-iżjed xierqa biex jagħti sura barranija poetika lit-tensjoni ġewwenija, f'Karmenu Vassallo huwa wkoll il-baħar li jrodd dimensjonijiet vagi u indeterminati lill-istess problema.

1 Għal stħarriġ ta' l-elementi Leopardjani ta' xeħta oħra f'Karmenu Vassallo ara dawn l-istudji ta' l-istess awtur: *L'Incontro Ideale tra il Leopardi e un Poeta maltese: Karmenu Vassallo,* "Critica Letteraria", Anno VIII, Fasc. III, n. 28/1980 (Napli), pp. 526-558; *Momenti Fondamentali dell'Itinerario Leopardiano di Karmenu Vassallo*, "Journal of Maltese Studies", no. 13, 1979 (University of Malta), pp. 43-66.

2 *Zibaldone, Opere,* II, a cura di S. Solmi e R. Solmi, Milano-Napoli, R. Ricciardi 1956-66, pp. 387-388. Cfr. ukoll pp. 314, 375-376.

L-għażla metaforika tal-poeta Malti, waqt li tagħti lill-baħar sehem tassew ċentrali, tinqeda bih biex tirrappreżenta tliet stadji wara xulxin fl-istess linja ta' tiġrib. L-ewwel stadju f'din il-bidla figurattiva hu dak li jidentifikah mal-ħajja umana; it-tieni stadju japplikah għall-esperjenza persunali; it-tielet stadju jbiddlu fil-post fejn wieħed jista' "jegħreq". Fi kliem ieħor, dawn it-tliet tarġiet metaforiċi jistgħu jitfissru hekk: il-ħajja hi baħar; il-ħajja tiegħi hi baħar; jien negħreq fil-baħar. B'hekk, fost l-oħrajn, tinħoloq nisġa wiesgħa ta' sensazzjonijiet ta' l-infinit: is-snin tal-ħajja huma "mewġ",[3] u l-ħajja hija "baħar ta' medda mingħajr qies, ta' firxa / bla tarf u mingħajr tmiem, baħar bla xtut":[4]

Is-snin li jkarkar ma' riġlejh il-bniedem
(...)
inqishom jiena mewġ il-ħajja msejkna
(...)
lejn ġuf il-baħar jiġru lkoll,
(...)
Mit-tluq sal-wasla, l-ħajja
ma tieqaf qatt u qatt;
bħax-xmara lejn il-baħar
jiġri bla serħ kulħadd.[5]

Il-baħar ta' Vassallo huwa "iswed",[6] "waħxi u qalil",[7] mimli bi "dwejjaq kbar",[8] "wġigħ u diq u dmija",[9] u "dmugħ".[10] Il-baħar

---

3 Cfr. "l'onda degli anni" (*Sopra un basso rilievo antico sepolcrale*, v. 61) u "lo mar dell' essere" (*Amore e morte*, v. 7).

4 Cfr. *Sopra il ritratto di una bella donna*, vv. 43-46:

Onde per mar delizioso, arcano
erra lo spirto umano,
quasi come a diporto
ardito notator per l'oceano.

5 *Ix-xmajjar tas-snin* hi mfettħa kollha fuq l-istess linja metaforika. Ix-xbieha taż-żmien imqabbel ma' kurrent, li l-mewġ tiegħu (jiġifieri s-snin) jaħbtu għall-bnedmin, tidher ukoll fil-vv. 5-6 ta' *A un vincitore nel pallone*:

S'alla veloce
piena degli anni il tuo valor contrasti.

F'Vassallo hemm ukoll diwi ta' Fulvio Testi:

Fuggon rapidi gli anni e quale in fiume
l'onda incalza l'altr'onda,
tal dal secondo di' cacciato è il primo (*Al sig. Conte Giovambattista Ronchi*, vv. 1-3). Cfr. ukoll is-silta "tacito, infinito andar del tempo", ta' nisel Orazjan, tal-*Canto Notturno*, v. 72. Dun Karm jikteb "il-mewġa tas-snin" (*Il-Milied, v. 42*) u "il-mewġ ta' żmieni" (*Il-Ġerrejja u Jien*, v. 31).

6 *Ottubru*, v. 9.

7 *Int Biss*, v. 4.

8 *Vanġelu Ieħor*, v. 11.

9 *Imsejken Jiena*, v. 5

10 *L-Aħħar Taqbida*, v. 16

Leopardjan, xbieha tal-problema ta' l-istess xeħta, huwa mfisser b'aġġettivi li jixxiebhu: "orrido",[11] "vasto",[12] "infecondo".[13]

Minbarra l-livell ta' dak li ma jistax ikun definit u ta' dak li huwa kaotiku, il-baħar metaforiku jissuġġerixxi t-tema ta' l-għarqa, meqjusa minn żewġ aspetti. L-ewwel wieħed huwa l-għarqa tal-bniedem deluż li falla:

U qatt ma jżernaq
darba, jew jidlam, li ġe' baħar iswed
ma nħossnix mgħarraq;[14]

X'ibħra (...)
inħossni negħreq fihom;[15]

Sehmi
li ngħix u mmut imgħarraq fil-ħolqien;[16]

U kont ser naqa' u negħreq
f'baħar;[17]

U kont ser negħreq f'baħar.[18]

L-ispunt li joħroġ mill-aħħar tliet versi ta' *L'Infinito* huwa mogħti wkoll tifsira ġdida bħala esperjenza estatika, li fiha sensazzjonijiet vagi u tixjin ħelu jsawru waqt rari ta' milja ġewwenija. L-istrofa aħħarija ta' *Dwal* (li Vassallo jagħżel l-aħħar vers ta' l-idillju Leopardjan imsemmi bħala epigrafu għaliha) iddur fi ħdan il-limiti lessikali, barra milli figurattivi, tas-silta tal-poeta Taljan u terġa' tagħtiha s-saħħa skond sentiment li huwa ġdid fis-sens li huwa mġarrab personalment:

Ħalluni (*m'è*) negħreq (*il naufragar*)
f'dan il-baħar (*in questo mare*) ħiemed;
u bi dwal il-ġmiel u l-hena (*dolce*)
immut (*s'annega*).[19]

Iżda fil-qofol tagħha l-għarqa ta' Vassallo hija mument negattiv, u jekk wieħed isegwi l-iżvolġiment loġiku tal-metafora ċentrali, li jieħdu

11 *Sopra il monumento di Dante*, v. 158.
12 *Ad Angelo Mai*, v. 89
13 *Inno ai Patriarchi*, v. 95 (varjanti).
14 *Ottubru*, vv. 8-10.
15 *Vanġelu Ieħor*, vv.13-14
16 *Jien*, vv. 13-14.
17 *Int Biss*, vv. 3-4.
18 *L-Aħħar Taqbida*, v. 16.
19 Cfr. ukoll *Ħbiebi*, v. 13; *Leħen il-Malti*, v. 25; *Alla Ieħor*, v.5.

sehem fiha għadd ta' liriċi oħra tiegħu, wieħed isib fiha l-aħħar stadju tal-mixja kollha. Il-bniedem li jbati huwa l-baħħâr tad-dgħajsa f'baħar imqalleb li jiskot biss meta tasal il-mewt:

Ħajti
mirkeb jitbandal fuq il-mewġ taż-żmien;[20]
Qegħdin f'nofs baħar b'dgħajsa mingħajr qlugħ.[21]

Bħala punt ta' riferiment ċentrali fid-dehra tal-ħajja bħala tbaħħira mqanqla, Vassallo jqiegħed il-port misterjuż tal-paċi li wieħed ma jista' jilħqu qatt:

U rridu nbaħħru u nilħqu Xatt is-Sliema
U Xatt is-Sliema m'hemm li jixref qatt.[22]

Għal Leopardi wkoll hemm il-"placida nave" li tipprova tidħol dritt fil-port,[23] u hemm l-imħabba, imqabbla ma' tempesta li mħabba fiha wieħed ifittex li jinġabar fil-kenn tal-port tal-mewt.[24]

Xejriet ta' l-għażla lessikali tipika

Fil-ftit poeżiji li kiteb bit-Taljan, Vassallo jistrieħ fuq mudelli formali qodma li jinstabu f'Leopardi, poeta ta' l-esperjenza iżda wkoll studjuż tat-tradizzjoni. F'dan id-dawl, l-għażla lessikali m'hix imqanqla mis--soġġettiviżmu poetiku, u l-identifikazzjoni Leopardjana tassafa qadim u ta' l-eleganza lingwistika[25] hija iżjed imnissla millgħarfien profond tal-*Canti*, u minn xewqa formalistika u barranija, milli minn ħtieġa spiritwali, imġarrba tabilħaqq.

Il-ħtieġa persunali, għall-kuntrarju, tinstab bil-ħeffa fix-xogħlijiet Maltin. Madankollu, it-tifsila ta' għadd ta' poeżiji Taljani ta' Vassallo taqbel mat-teorija tal-pellegrin bis-saħħa ta' l-għażla ta' arkaiżmi mġeddin minn Leopardi, kif wieħed jista' jifhem malajr jekk jislet illessiku l-iżjed tipiku ta' wħud mil-liriċi bikrija. Dan l-istħarriġ elementari jikxef forom ta' desinenzi verbali kontratti arkajki, l-użu arkajku ta' l-artiklu *lo*, il-firda tal-prepożizzjonijiet artikulati u l-għażla ta' lessiku prezzjuż ta' nisel klassiku-arkadiku: *incombea, traea, speme, de la, donzelle, egra, molcea, core, pria, serbi, ahime, tacea, german,*

20 *Lit-Tfajla ta' Mħabbti*, vv. 13-14. Cfr. ukoll *Imsejken Jiena*, vv. 5-6.
21 *Il-Biża' Tiegħi*, v. 12.
22 *Il-Biża' Tiegħi*, vv. 13-14. Cfr. ukoll *Ħabbejt u ma Tjassartx*, v. 32; *Leħen il-Malti*, vv. 26-27.
23 *Inno ai Patriarchi*, v. 103. Cfr. ukoll il-varjanti "nave ardita" u "ardua nave" (vv. 61, 62).
24 *Amore e Morte*, vv. 40-42. Cfr. ukoll il-varjanti "de' fati (...) ultimo porto" (*Bruto Minore*, v. 109) u *Frammento: ogni Mondano Evento*, v. 19. Fid-*Dialogo di Plotino e di Porfirio*, *Opere* cit., I, p. 649, Leopardi jikteb: "Tu sei cagione che si veggono gl'infelicissimi mortali temere più il porto che la tempesta." Din hi frażi ta' nisel Dantesk:

Onde si muovono a diversi porti
per lo gran mar dell'essere (*Paradiso*, I, vv. 111-112).

25 Cfr., fost l-oħrajn, *Zibaldone, Opere* cit., II, pp. 384-385, 527-528.

duolo, ne lo, ne la;[26] *bea, de la, orba, fatidico, de 'l, core, tergo;*[27] *ridea, ardea, talamo, cor, prole;*[28] *su la, aprica, lo verde, albore, ascosi.*[29]

Tifsira akbar għandu t-tħaddim tal-Malti biex jaqdi esperjenza tassew imġarrba mill-awtur. L-istħarriġ ta' bosta testi jixhed il-preżenza ta' kostrutti negattivi kotrana, ta' aġġettivi ta' ċaħda jew kruha jew xejriet negattivi oħra, interrogazzjonijiet retoriċi li jistennew tweġiba negattiva. Flimkien ma' dawn hemm kliem li jidħol fil-kategorija Leopardjana tal-lessiku "poetiku".[30] Fi ħdan dan il-kwadru jinstabu l-karatteristiċi u l-komponenti grammatikali ewlenin tal-lingwaġġ imnikket ta' *Nirien* u ta' taqsima ġmielha ta' *Kwiekeb ta' Qalbi.* Jekk wieħed iżarma f'dan id-dawl xi lirika importanti oħra, fost l-oħrajn, *Vanġelu Ieħor*, wieħed jara kif il-poeta hu qrib Leopardi anki fl-għażla lessikali u, iżjed minn hekk, fl-insistenza ta' kostrutti negattivi, għaliex il-poeżija vera m'hix għajr xhieda ta' rabta sħiħa bejn forom espressivi u qagħda tar-ruħ. F'liriċi oħrajn wieħed jinnota li hemm preżenti flimkien għadd ta' forom vagi u indefiniti, fuq naħa, u forom negattivi fuq in-naħa l-oħra (e.g., f'*Dejjem...Qatt: żmien, baħar, mewġa, kulħadd, mijiet, eluf, darba, xejn, xejn,* u min-naħa l-oħra, *msejken, mhux, mxejħa, mnikkta, ħruq, iħoll, mmut, m'għandix, mejta, mgħobbija, salib, xitwa, mejjet, ma jasal qatt, ma nafx, nexfin, ma jħaddru qatt*). Iżda f'*Vanġelu Ieħor* l-awtur jisħaq fuq kliem li jevoka nixfa, nuqqas u ċaħda, u fuq kostrutti li jiċħdu, jew li huma negattivi: (a) kostrutti negattivi, u kostrutti pożittivi li jfakkru f'qagħda negattiva: *qed imut kuljum, x'saħta t-twelid, xejn ma nsib mitmum, kemm xbajt, x'ibħra, iħedduni, negħreq, x'jiswieli, ma jaf... ħadd, ma nisfa' qatt, ma nistax, ma dehret, jaħrabni, ma nistax, id-dinja kiefra, aħjar... ma twelidt xejn, kollox baħħ u mrar, qatt ma wsalt imkien, ma wsaltx, ma stajtx, mingħajr ma rrid, ma tistax iżżomm, ma naqbel ma' ħadd, qatlitni;* (b) aġġettivi ta' ċaħda: *kerha, msejken, waħdi, waħdi, waħdi, waħedha, mqita, miċħuda*; (ċ) nomi ta' ċaħda: *saħta, jasar, dmugħ, diqa, dwejjaq, marda, marda, xewk, jasar, saħta, dlam, ċaħda, firda.*

Fil-lingwaġġ poetiku ta' Vassallo hemm sensiela ta' kriterji ta' għażla li jagħżlu, skond il-fehmiet magħrufa tat-tradizzjoni, lill-kliem

---

26 Cfr. *Rievocando la Morte di Giacomo Leopardi.*
27 Cfr. *Giacomo Leopardi.*
28 Cfr. *Fatalità.*
29 Cfr. *La Torre di Gaspare Pace.* Liriċi oħrajn li jwasslu għal osservazzjonijiet ta' din ix-xeħta huma *Per la Decapitazione del Battista, Nave Curiosa* (li tieħu l-ispunt tagħha mill-metafora msemmija qabel) u *Nostalgia.*
30 Minbarra l-lingwaġġ tal-kanti, cfr. it-teoriji ta' l-istil u tal-lingwa f'għadd ta' bnadi, bħal *Zibaldone, Opere* cit., II, pp.329, 383, 384, 386-387, 406-407, 446-447, 883-884.

poetiku mill-kliem mhux poetiku. Dan il-preġudizzju klassiku jwasslu biex jippreferi reġistru u mhux ieħor; qies lingwistiku huwa wkoll qies kontenutistiku. Mill-istħarriġ ta' din il-ħażna ta' kliem jidher li għal Vassallo huma wkoll peotiċi, fi kliem Leopardi, "le parole che indicano moltitudine, conia, grandezza, lunghezza, o in forza. intensità."[31] u wkoll oħrajn "di senso e di significazione indefinita."[32] Iżda dawn, ħdejn l-oħrajn imsemmija qabel, huma ftit jew, b'mod jew b'ieħor, huma dejjem komponenti ta' forma lingwistika sħiħa li hija negattiva: *ftit, ħafna, kbar, sikwit, qatt, kollox, kieku, dejjem, kullimkien.*

Iż-żewġ xejriet kuntrarji tal-lingwaġġ tipiku magħżul jixhdu l-aqwa mġiba tal-poeta fit-tilwima bejn ir-realtà u l-ħolma, l-hawn u l-lilhinn, id-djarju persunali u l-poeżija universali. Żewġ lingwaġġi huma żewġ identitajiet li jinsabu f'kunflitt f'persuna kuntrastanti waħda. Kontra l-ħakma tal-limitu tat-tiġrib titqanqal il-ħolma ideali tal-poeta bħala annimal immaġinattiv; flimkien mal-kliem taċ-ċaħda hemm il-kliem ta' l-infinit. Id-djalettika qarsa ideali-reali, ħolma-tiġrib tixref, għalhekk, fil-qasam verbali biex tixhed il-kriżi ġewwenija u ż-żewġ naħiet estremi li fi ħdanhom il-poeta jgħum bi tbatija bejn l-1932 u l-1944, il-perjodu li jiftaħ bil-pùbblikazzjoni ta' *Inħobbok* u "jagħlaq" bil-ktieb *Kwiekeb ta' Qalbi*, dokument ta' riflessjoni u reviżjoni tat-temi mħaddna qabel u indikazzjoni ta' mogħdijiet ġejjiena differenti li, madankollu, jibqgħu jfakkru fin-"nirien" bikrija destinati li jispiċċaw fi "tnemnim" aħħari. L-iżvilupp tal-metafora tan-nar mill-qilla ta' *Nirien* (1938) sa l-għeja ta' *Tnemnim* (1970) hu, għalhekk, qasam ieħor ta' riċerka marbut ma' l-àspetti msemmija hawn, daqskemm hu wkoll qasam b'implikazzjonijiet differenti ħafna.

Oliver Friggieri

---

31 *Ibid.*, pp. 386-387.
32 *Ibid.*, pp. 406-407.